

Шульга С. Я.,

аспірант кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя СтефаникаКОМПАРАТИВНІ ВІДНОШЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ
ТА АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЙ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглянуто компаративні відношення на матеріалі українського й англійського паремійних корпусів. Здійснено зіставно-порівняльний аналіз семантичної реалізації досліджуваних паремійних одиниць. Результати дослідження підтверджено кількісним аналізом.

Ключові слова: паремія, порівняння, модуль, конотація, семантичне отождолення.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві стали образні порівняння належать до корпусу лінгвокультурологічних одиниць, що ґрунтуються на образних зближеннях між предметами і явищами, що утвердилися в національній свідомості. Порівняння, репрезентуючи зв'язки між предметами і явищами дійсності, розглядається як один із "найфразеологічніших тропів". У широкому розумінні компаративність як семантична категорія базується на опозиції значеннєвих одиниць. Порівняння полягає у зіставленні предметів і явищ за їхньою тотожністю, що передбачають спільні ознаки чи комплекс ознак. Водночас порівняння – одне з форм художнього мислення, що пояснює його метафоричну сутність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавці неодноразово зверталися до категорії порівняння з метою її описати, глибше зрозуміти її природу, дати визначення її семантичному підґрунтя [5; 12]. О. О. Потебня, розглядали порівняння як засіб мислення для найкращого розуміння сутності явищ дійсності [9]. «Енциклопедія української мови» визначає порівняння як "фігуру мови, що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших. У основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис" [13, 508]. Англомовні словники кваліфікують порівняння як засіб бачити, розглядати й оцінювати дійсність через схоже й відмінне, а також через подібні й еквівалентні ознаки [19; 20; 21]. Порівняння як стилістичний засіб сприяє увиразненню мовлення та реалізації прагматичної мети [7, 273].

У паремійному корпусі зіставлюваних мов закріпилася модель компаративної паремії, яка містить компаративну семантику, закріплений суб'єкт і об'єкт порівняння й зазвичай експліцитний показник порівняння [2]. М. І. Черемісіна зазначає, що конструкція, в основі якої лежить порівняння, сприймається цілісно та містить позитивний компонент (предмет чи ситуацію як вихідні позиції), компаративний компонент (предмет чи ситуацію, з якою порівнюється позитивний компонент) і модуль порівняння (слово чи словосполучення, яке позначає якість чи ознаку за допомогою якої відбувається порівняння) [24, 16]. Я. Гриценко у статті «Порівняння (*tašbīh*) як засіб творення арабських паремій» пише, що арабські мовознавці розглядали порівняння як

конструкцію, де складники порівняння повинні мати спільну властивість, яка більш характерна лише для одного об'єкта. У свою чергу, компаративна конструкція повинна містити такі компоненти: 1) складник, який порівнюють (суб'єкт); 2) складник, з яким порівнюють (об'єкт); 3) компаративну зв'язку (може бути й імпліцитною, зредукованою); 4) ознаку подібності [3, 21].

Зіставний аналіз паремійних компаративних конструкцій української та англійської мови мотивує актуальність дослідження. Матеріалом вивчення виступають власне порівняльні конструкції зі сполучником *як, який ... такий / as, as ... as, like* українського й англійського паремійних корпусів.

Мета дослідження – описати та зіставити семантичні особливості порівняльних паремій української й англійської мов з компаративними зв'язками *як, який ... такий / as, as ... as, like*. Визначити особливості відтворення порівняльних відношень 93-х паремійних одиниць української мови й 24-х – англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнореферентність паремії мотивує позначення, відображення неоднозначної події, а узагальненої типової ситуації [7, 120]. У зіставлюваних мовах компаративні паремійні конструкції з *як / as, as ... as, like* розподіляються за трьома основними модулями порівняння, кожен із яких містять набір семантичних ознак.

І. Модуль порівняння із семантикою негативної конотації включає такі семантичні позначення:

1) невдача з семантикою передбачення несприятливого, небажаного завершення, наприклад: укр.: *Грудень без снігу, як літо без хліба*; аналогічної паралелі на матеріалі англійських паремій не зафіксовано;

2) а) недостатність із семантичною вказівкою на малу кількість чи відсутність наприклад: укр.: *Зимне (беззимне) тепло – як мачушине добро*; *У листопаді сонця, як у старої баби – чепуріння*; *Стільки зробив, як комар надзижчав*; *У нього грошей, як у жаби пір'я*; аналогічної паралелі на матеріалі англійських паремій не зафіксовано; б) надмірність із семантичною вказівкою на велику кількість, скупчення, що має негативний характер, наприклад: англ.: *Packed like herrings*; аналогічної паралелі на матеріалі українських паремій не зафіксовано;

3) несправжність з семантикою невідповідності дійсності з вказівкою на недолугість, незавершеність, недосконалість, невірогідність ситуації, явища чи стану тощо, наприклад: укр.: *Апрільський сніг такий, як жіночий плач*; *Голова без розуму, як ліхтар без свічки*; *Музика без басів, як гість без грошей*; аналогічної паралелі на матеріалі англійських паремій не зафіксовано;

4) час із семантикою короткої тривалості, швидкоплинності, наприклад: укр.: *Листопадовий день, що заячий*

Таблиця 1

Семантичні порівняльні ознаки зіставлених паремій

Ознаки порівняння	Кількісний показник української мови (од. / %)	Кількісний показник англійської мови (од. / %)
I. Негативний модуль		
1. невдача	1 / 1 %	0
2. недостатність / надмірність	9 / 10 % // 0	0 // 1 / 4 %
3. несправжність	4 / 4,3 %	0
4. час	3 / 3,2 %	0
5. діяльність людини	32 / 34,5 %	1 / 4 %
6. характер поведінки	7 / 7,5 %	1 / 4 %
7. відношення між людьми	4 / 4,3 %	2 / 8,5 %
8. риси характеру	15 / 16 %	7 / 29 %
9. зовнішність людини	0	6 / 25 %
II. Позитивний модуль		
1. відношення між людьми	5 / 5,3 %	0
2. позитивна оцінка	0	2 / 8,5 %
III. Нейтральний модуль		
1. характер поведінки	8 / 8,6 %	1 / 4 %
2. факт	5 / 5,3 %	3 / 13 %
Всього:	93 / 100 %	24 / 100 %

хвіст; День минув, як у пальці тріснув; аналогічної паралелі на матеріалі англійських паремій не зафіксовано;

5) діяльність людини: а) дії, спосіб життя з семантичною вказівкою на недоліки, лінощі чи неспроможність, часто з конотаціями висміювання, насмішкватості, наприклад: укр.: *Господар з тебе, як із собачого хвоста сито; Так до діла, як свиня штани наділа; Командує, як свиня мішком; Робить, як мокре горить* (зафіксовано 13 паремійних одиниць); англ.: *A man of words and not of deeds is like a garden full of weeds*;

б) характер дії з семантикою негативного оцінювання, наприклад: укр.: *З тобою розмова, як з вітром полова; Торохтить Солоха, як діжка з горохом; Не допоможе пані мило, коли чорна, як кадило; Говори до нього – як горохом об стінку* (зафіксовано 16 паремійних одиниць); аналогічної паралелі на матеріалі англійських паремій не зафіксовано;

в) якість виконання завдання, фізичної праці, інших видів роботи з семантикою невідповідного й невідповідального відношення до виконання, уникання праці, наприклад: укр.: *Перебіг плугом, як собака через воду; Так робить, як піп паски через річку святить* (зафіксовано 3 паремійні одиниці); аналогічної паралелі на матеріалі англійських паремій не зафіксовано;

6) характер поведінки людини з семантичною вказівкою на таку, що висміюється, негативно оцінюється й не сприймається суспільством, наприклад: укр.: *Любується сам собою, як чорт писанкою; Їли, як пани, а накидали, як свині; Зарився в добрі, як свиня в багні*; англ.: *Fussy as a hen with one chick*;

7) відношення між людьми з семантикою негативного оцінювання, наприклад: укр.: *Я його так люблю, як сіль в оці; Така рідня, як чорт козі дядько*; англ.: *Curses like chickens come home to roost; To stick to somebody like a leech*;

8) риси характеру, емоційний та фізичний стан, оцінка розумових здібностей людини з негативною семантичною вказівкою, подекуди з висміюванням, наприклад: укр.: *Допався, як дурень до мила; Ласий, як кіт на ковбаси; Дурний, як сто пудів диму; Більше страху, як переполоху*; англ.: *Proud as a peacock; As drunk as a lord*;

9) зовнішність людини з семантичною вказівкою на недоліки, негативне оцінювання, подекуди висміювання: а) зовнішній вигляд, наприклад: англ.: *As pale as a ghost*; б) вік, наприклад: англ.: *As old as the hills*; в) фізіологія людини: наприклад: англ.: *Deaf as an adder*.

II. Модуль порівняння з семантикою позитивної конотації охоплює:

1) відношення між людьми з семантикою позитивного оцінювання, похвали, наприклад: укр.: *Живуть між собою, як риба з водою; Дівчина в красі, як горох на полі: хто йде, той виципне*; аналогічної паралелі на матеріалі англійських паремій не зафіксовано;

2) позитивна оцінка ситуації, факту, явища, події тощо, наприклад: англ.: *To fit like a glove; As snug as a bug in a rug*; аналогічної паралелі на матеріалі українських паремій не зафіксовано;

III. Модуль порівняння з семантикою нейтральних конотацій містить:

1) характер поведінки а) з семантикою опису перебігу подій, наприклад: укр.: *Дівчина – як тінь, ти за нею, вона від тебе, ти від неї, вона до тебе*; б) з семантикою поради, рекомендації, дружнього нагадування чи застереження, наприклад: укр.: *Будьте, як вдома, а поведіться, як у гостях; Старому та слабому годи, як малому*; англ.: *To love somebody (something) as the devil loves holy water*;

2) факт із семантикою опису та констатуванням дійсності як вона є, наприклад: укр.: *У місті, як у місті, а на селі, як у соломі; На чужині, як у домовині; Без грошей, як без очей; Із золотом, як з вогнем, – тепло і страшно; Дощ у жнива – як п'яте колесо до воза*; англ.: *A thief knows a thief as a wolf knows a wolf; As plain as the nose on a man's face*. Проведемо кількісний зіставний аналіз (див. табл. 1):

Як видно з даних таблиці, найпродуктивнішими в обох мовах виявилися модулі на позначення негативної та нейтральної семантики, зокрема спільні риси торкаються діяльності людини, рис її характеру й взаємовідносин. Відмінні риси репрезентуються в реалізації порівняльних ознак щодо зовнішності людини, невдачі, недостатності / надмірності, часу тощо, а також семантики позитивного модуля.

Різновидом компаративних паремій у зіставлених мовах є й семантичне уподібнення, мета якого порівняти суб'єкт і об'єкт за їхньою схожістю, аналогічністю. Семантичне отождення у досліджуваних мовах продукується за допомогою універсальної моделі який X, такий і Y (у українській мові зафіксовано 114 паремійних одиниць такого типу, у англійській – 32 паремійні одиниці). Таким паремійним одиницям притаманна як позитивна, так і негативна конотація щодо об'єктивної дійсності. На семантичному рівні вирізняється їхня значеннєва багатогранність, адже вони можуть застосовуватись, із одного боку, з метою похвали, схвалення, а з другого – для висміювання чи передачі співчуття, жалості. Візьмемо до прикладу спільну для обох мов паремію *Який батько, такий і син / Like father, like son*, залежно від комунікативної ситуації вона може вказувати на добре виховання, шановану суспільством сім'ю, але водночас й на спосіб сімейного життя, що не відповідає нормам суспільства й моралі.

Паремійний корпус зіставлених мов підтвердив, що подібні конструкції характеризуються синонімічністю. Найпродуктивнішими в обох мовах виявились: 1) паремії з

семантикою на позначення родинних і сімейних відносин, розглянемо приклади синонімічних рядів: укр.: *Яка гребля, такий млин; Який батько, такий син; Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти; Яка мама – така сама; Який куц, така й хворостина, який батько, така й дитина; Які мамка й татко, таке й дитятко; Які самі, такі й сини; Яка клепка, така й бочка, яка мати, така й дочка*; англ.: *Like father, like son; Like mother, like daughter (child); Like parents, like children*; 2) паремії з семантикою на позначення взаємовідносин між людьми у суспільстві та на позначення тих соціальних функцій, що виконуються тією чи іншою особою, наприклад: укр.: *Яка шана, такий дяк; Який пастух, такий череда; Який пін, така й парафія; Яка пшениця, така й паляниця; Який косар, така й коса; Який мельник, такий млин* / англ.: *Like master, like man; Like priest, like people; Like teacher, like pupil*.

Паремії обох досліджуваних мов, де суб'єктом порівняння виступає професія людини, а об'єктом – знаряддя, місце праці чи інші учасники ситуації, крім прямого значення (РОБОТА, ПРАЦЯ, ПІДЛЕГЛИ), можуть розглядатися як метафоричне переосмислення, наприклад: укр.: *пастух, пін, косар, мельник* / англ.: *master, priest, teacher* = СІМ'Я, РІД.

Багато паремійних одиниць української мови на кшталт *який Х, такий і Y* актуалізують не лише пряме, але й узагальнено-метафоричне значення [7, 97]. Наприклад: укр.: *Який дуб, такий тин; Яка яблунька, такі й яблучка; Яке волокно, таке й полотно; Яке зіллячко, таке й сім'ячко; Яке коріння – таке й насіння; Яке дерево, такі й відростки; Яка щепка, така й яблуня* → вибудовуємо метафоричний ряд ЛЮДИНА – рослина (дуб, яблунька, дерево) – частина рослини (коріння, щепка) – інше (волокно, зіллячко). Не вдалося зафіксувати подібного на матеріалі англословного паремійного фактажу.

Висновки й перспективи подальших пошуків. Зіставне дослідження порівнювальних мов виявило схожості й відмінності щодо компаративних відношень на матеріалі паремій. Подібності простежено у зовнішній та внутрішній формах, у лексичних варіаціях; у плані змісту та вираження, у здатності до метафоризації зіставляваних одиниць. Не лише за кількісними показниками, але й багатшою за функціонуванням та значеннєвим переосмисленням виявилася семантика українських паремійних конструкцій.

Перспективи досліджень убачаємо в комплексному порівняльному аналізі паремійних одиниць, що реалізують компаративні моделі *кращий (більший) / гірший (менший) ніж*, у вивченні типів семантико-синтаксичної структури, у зіставній класифікації суб'єктів та об'єктів паремійного порівняння.

Література:

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-історичному висвітленні / Б. М. Ажнюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 136 с.
2. Васильев Ю. И. Способы выражения сравнения в якутском языке / Ю. И. Васильев. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1986. – 111 с.
3. Гриценко Я. Порівняння (tašbīh) як засіб творення арабських паремій / Я. Гриценко // Вісник львівського університету. – Серія філологічна. – 2014. – Вип. 61. – С. 20–27
4. Даутія Ф. В. Сравнительные конструкции, переходные между сложными и простыми предложениями, с показателем сравнения как : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Фатима Валериевна Даутія. – М., 1997. – 166 с.
5. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. В. Дуденко. – К., 2002. – 19 с.
6. Зуфарова Н. З. Степени сравнения и сравнительные конструкции в современных английском и узбекском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Н. З. Зуфарова. – Ташкент, 1971. – 162 с.
7. Колоїз Ж. В. Українська пареміологія [навчальний посібник] / Ж. В. Колоїз, Н. М. Малюга, Н. М. Шарманова. – Кривий Ріг : КП ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2014. – 349 с.
8. Кононенко В. І. Українська народна фраземіка: трансформації образу / В. І. Кононенко // Мовознавство. – К., 1993. – № 5. – С. 21–27.
9. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Просвещение, 1963. – Т. 3. – 551 с.
10. Приказка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://prikazka.pp.ua>
11. Прислів'я, прикмети та повір'я українського народу / Уклад. Н. Кусайкіна. – 2-ге вид., виправ. та доп. – Х. : ВД «Школа», 2011. – 128 с.
12. Садова Г. Ю. Семантико-синтаксична організація компаративних паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02 / Г. Ю. Садова. – К., 2006. – 21 с.
13. Українська мова [Енциклопедія] [2-ге вид., випр і доп.] / голова ред. кол. В. М. Русанівський. – К. : Видавництво Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
14. Федеряева Н. О. Система межчастеречных компаративных конструкций неравенства (на материале английского языка в сопоставлении с русским) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Н. О. Федеряева. – Тюмень, 2009. – 22 с.
15. Хлебникова М. В. Сравнительные конструкции и их синонимика в русском и английском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Мария Владимировна Хлебникова. – Ростов-на-Дону, 2005. – 142 с.
16. Черемисина М. И. Некоторые вопросы синтаксиса. Сравнительные конструкции современного русского языка / М. И. Черемисина. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. гос. ун-та, 1971. – 181 с.
17. Черемисина М. И. Сравнительные конструкции русского языка / М. И. Черемисина. – М. : Изд-во Книжный дом «Либроком», 2013. – 272 с.
18. Kuskovskaya S. English Proverbs and Sayings / Susanna Kuskovskaya. – Мн. : Выш. шк., 1987. – 253 с.
19. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/comparison>
20. Oxford Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/comparison>
21. Dictionary Reference [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dictionary.reference.com/browse/comparison>

Шульга С. Я. Компаративные отношения на материале украинских и английских пословиц: сопоставительный аспект

Аннотация. В статье предпринята попытка лингвистического сравнительного изучения компаративных пословиц, как особого пласта украинского и английского языков. Проанализированы семантические особенности их реализации; осуществлен количественный анализ.

Ключевые слова: пословица, сравнение, модуль, коннотация, семантическое отождествление.

Shulga S. Comparative relations based on Ukrainian and English proverbs

Summary. The article deals with a linguistic comparative study of Ukrainian and English Proverbs. They have been considered to have different semantic features of realization in both languages. In addition, a quantitative analysis has been carried out.

Key words: proverb, comparison, module, connotation, semantic identification.